

ЄСИПЕНКО Н. Г.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

КОНЦЕПТ “ПРИВАТНІСТЬ” ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЇ В ТЕКСТІ

У статті розглядається вербалізація культурного концепту “privacy” у творах британської та американської літератури XVIII–XX століть. Визначається поняттєва основа концепту та відслідковуються лексичні особливості відтворення концепту в часовому, культурному й гендерному аспектах. Робляться висновки про специфічні характеристики англосаксонської культури, що фіксуються на рівні культурного концепту, в якому відтворено семантичні особливості культурних смислів, що досить чітко виражено в художньому мовленні за допомогою їх найменування й опису.

Ключові слова: культурний концепт, вербалізація, поняттєва основа, прецедентний текст.

В статье рассматривается вербализация культурного концепта “privacy” в произведениях британской и американской литературы XVIII–XX веков. Определяется понятийное основание концепта и отслеживаются лексические особенности отражения концепта во временном, культурном и гендерном аспектах. Делаются выводы о специфических характеристиках англосаксонской культуры, что фиксируются на уровне культурного концепта, в котором отображаются семантические особенности культурных смыслов, выраженных достаточно чётко в художественной речи с помощью их номинации и описания.

Ключевые слова: культурный концепт, вербализация, понятийное основание, прецедентный текст.

The article deals with the verbalization of the cultural concept “privacy” in the novels of British and American literature of the XVIII–XX centuries. The notional basis of the concept is established, lexical peculiarities of the concept reflection in the time period, cultural and gender aspects are traced. The conclusions are drawn about the Anglo-Saxon culture features, which are fixed in the cultural concept by means of semantic realization of cultural notions that are vividly conveyed in the fiction discourse with the help of their nomination and description.

Key words: cultural concept, verbalization, notional basis, precedent text.

Актуальність теми нашого дослідження визначається необхідністю вивчення динаміки об’єктивації мовленнєвомисленнєвих структур культурноспецифічного характеру, під якими ми розуміємо концепти, з точки зору їх реалізації в авторському художньому мовленні. Особлива роль у цьому процесі належить специфіці експлікації культурного концепту в різних часових епохах, у різних варіантах англосаксонської культури (британській та американській), у гендерному сприйнятті ментального утворення “приватність” і його

вираження в чоловічому й жіночому авторському мовленні. **Предметом** дослідження є особливості вербальної репрезентації концепту “privacy”, його когнітивно-семантичні ознаки, що розглядаються з точки зору актуалізації концепту в авторській свідомості письменника як представника культурної спільноти. Таким чином, **мета** дослідження – аналіз лексикалізації концепту “privacy” у прецедентних художніх текстах з урахуванням синонімічного ряду лексеми privacy. Для досягнення мети слід виконати наступні **завдання**: визначити поняття прецедентного тексту і його ролі в культурі спільноти; виявити лексичні репрезентанти концепту в тканині художніх творів; провести порівняльний аналіз кількісних даних вживання лексем на позначення концепту в часовому, культурному та гендерному зрізах. **Матеріалом** дослідження слугували 17 тлумачних англомовних словників і 36 художніх творів британської й американської літератури XVIII–XX століть. Проаналізуємо спочатку визначення тексту в світлі антропоцентричного та когнітивного підходів сучасної лінгвістики. На думку М. Ф. Алефіренко, текст – це мовленнєвомисленнєве утворення подійного характеру, що утворюється на сукупній основі прагматичних, соціокультурних, психологічних, паралінгвістичних та інших факторів. Концептоутворюючі можливості дискурсу (тексту) зумовлюються самою його природою: утворення дискурсу, зазвичай, концентрується навколо певного узагальненого поняття, в результаті чого формується смисловий контекст, що включає в себе інформацію про суб’єк(ти) мовного мислення, об’єкти, обставини і просторово-часові координати [1:248]. Такої ж думки В. З. Дем’янков: “дискурс, концентруючись навкруги певного опорного концепту, утворює загальний мовленнєвомисленнєвий контекст, що включає в себе інформацію про суб’єк(ти), об’єкти, обставини, про часові координати. Базовими структурними елементами дискурсу (тексту) постають: а) події, їх учасники, перформативна інформація; б) не події (обставини, що супроводжують події, фонові інформація, оцінка події)” [2:121]. Своє розуміння письмового тексту пропонує Є. Ф. Тарасов: “письмовий текст – це додаткова знакова у відомій формі штучна форма існування предметної дійсності; форма – що є зручною для

збереження і трансляції в часі і просторі” [6:146]. Далі автор зауважує, що “сприйняття письмового тексту – це не скільки сприйняття власне тексту, скільки спосіб опосередковано (текстом) сприймати <... > всі процеси і явища, що стоять за текстом” [6:146].

Про зв'язок тексту й культури говорить О. О. Залевська, стверджуючи, що текст “існує” в культурі. Саме колективне знання задає ті орієнтири, відповідно з якими продуцент (автор) тексту надає останньому певну структуру, що відповідає прийнятним культурним вимогам до мовного оформлення змісту тексту [3:312]. В. Н. Телія, А. В. Дорошенко до базових пластів культури також відносять художньо-літературні тексти різних історичних періодів і жанрів, “що є взірцями напрямів у мистецтві або належать відомим письменникам” [7:214].

Ю. М. Караулов вперше ввів термін “прецедентні тексти” в наукову практику. Він запропонував наступне їх визначення: “1) значущі для тієї чи іншої особистості в пізнавальному чи емоційному відношеннях; 2) ті, що мають надподійний характер, тобто, добре відомі широкому оточенню цієї особистості, включаючи її попередників і сучасників; 3) звернення до яких відновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості” [5:105]. З огляду на таке розуміння прецедентного тексту, дібрані нами твори відповідають зазначеним Ю. М. Карауловим характеристикам і трактуються нами як прецедентні. Концепти, що виражаються у прецедентних текстах, які є елементами культурного надбання народу, в свою чергу теж культурно марковані і допомагають виявити культурно специфічні ознаки певного ментального утворення. Для того, щоб з'ясувати, які культурні особливості приховані в концепті “privacy”, слід визначити його поняттєву основу, що визначається при аналізі словникових дефініцій.

Аналіз тлумачень дозволив виокремити 8 значень, що є спільними у словникових статтях: the state of being away from public attention (стан перебування поза уваги громадськості); the state of being alone, seclusion (стан перебування на однині / усамітнення); secrecy (таємничість / секретність); freedom from unauthorized intrusion one's right to privacy (свобода від втручання); a place of seclusion (місце усамітнення / приватне помешкання); intimacy

(інтимність); the state of being concealed (стан прихованості); a private or personal matter (приватна / особиста справа).

Аналіз синонімів теж підтвердив переважання значення усамітнення, секретності, приховування: *secrecy, isolation, seclusion, concealment, solitude, retreat, separation, retirement, sequestration, separateness, aloofness, disapproving loneliness, secrets and secretiveness, privateness, hiddenness, covertness, bosom, confidentiality, hiding.*

Наступним кроком дослідження є виявлення фактичного вираження концепту “privacy” у художніх творах. Після того, як автор підібрав когнітивну структуру (події, явища, культурний феномен), на неї накладається структура зі сфери мовної свідомості, що отримала назву вербальної сітки. Вербальна сітка теж вибіркова: структурні зв’язки між елементами є досить гнучкі. Вербальна сітка певною мірою залежить від взаємодії двох структур: когнітивної і дискурсивної. Перша, підживлюючись фантомами замислу, намагається подолати супротив вербального матеріалу (бо когнітивні елементи значно ширші за значення слова), а вербальна сітка, обтяжена денотативними зв’язками, намагається розмістити когнітивні смисли в прокрустове ложе відомих мові моделей і схем [1:63]. Серед лексичних засобів, що об’єктивують концепт “privacy”, нами досліджено іменник *privacy* (ім’я концепту), прикметник *private* й іменники визначеного синонімічного ряду. Методом суцільної вибірки з текстів було отримано 1641 лексеми на позначення концепту; найбільшим показник мовних одиниць виявився у творах ХІХ століття – 682 лексеми, меншим у творах ХVІІІ століття – 585 лексем, у романах ХХ століття досліджуваний концепт є найменш актуальним – 374 лексичні одиниці (див. табл. 1). Проте сама лексема *privacy* найчастотнішою є в творах ХХ століття (23 одиниці), в творах ХІХ століття – 10 одиниць, а в текстах ХVІІІ століття відслідковуємо лише 4 випадки вживання імені концепту. Таке значне розходження у вживанні лексеми “privacy” пояснюється розвитком поняттєвої бази концепту, адже у ХVІІІ столітті цей концепт у творах розкривається переважно у значенні таємності й усамітнення.

Таблиця 1

Кількісний розподіл лексичних одиниць на позначення концепту у творах

	твори XX століття												твори XIX століття												твори XVIII століття																
	американська літ-ра						британська літ-ра						американська літ-ра						британська літ-ра						американська літ-ра						британська літ-ра										
	жін.дискурс			чол.дискурс			жін.дискурс			чол.дискурс			жін.дискурс			чол.дискурс			жін.дискурс			чол.дискурс			жін.			чол.дискурс			жін.			чол.дискурс							
	George Eliot "Silas Marner"	Harriet Beecher Stowe "Uncle Tom's Cabin"	Maria Susanna Cummins "The Lamplighter"	Nathaniel Hawthorne "The Scarlet Letter"	Henry James "The Europeans"	Jack London "Martin Eden"	Ch. Bronte "Jane Eyre"	Jane Austin "Pride and Prejudice"	Mary Shelly "Frankenstein"	Charles Dickens "Great Expectations"	Oscar Wilde "The Picture of Dorian Grey"	W. Collins "The Woman in White"	Всього	Gertrude Stein "Three Lives"	Nelle Harper Lee "To Kill the Mockingbird"	Toni Morrison "The Bluest Eye"	Ernest Hemingwa	F.S. Fitzgerald "Tender is the Night"	Sinclair Lewis "Main Street"	Iris Murdoch "The Italian Gir"l	Muriel Spark "Momento Morie"	Virginia Woolf "To the Lighthouse"	D.H.Lawrence "The Rainbow"	James Joyce "Ulysses"	Somerset Maugham "The Moon and Sixpence"	Всього	Catherine Sedwick "The Travellers. A Tale"	Susanna Haswell Rowson "Charlotte Temple"	S. Woodworth "The Champions of Freedom"	Charles Brockden Brown "Wieland"	Royall Tylor "Alegire Captive"	George Tucker "A Voyage to Moon"	Ann Radcliffe "The Mysteries of Udolpho"	Daniel Defoe "Robinson Crusoe"	Jonathan Swift "Gulliver's Travels"	Henry Fielding "Tom Jones"	Oliver Goldsmith "The Vicar of Wakefield"	L. Sterne " Life and Opinion of Tristan Shandy"	Всього		
Privacy	3		2	3	1						1	10		1	2		2	4	1	3	4	4	1	1	23															4	
Aloofness														1		1	2									4															
Concealment	2	2	2	1		3	2	1	1		8	22						1	1	1					3		2	1	8			6			4					21	
Intimacy	1		2	9	3	1	10	1	2	2	6	37		4	2	1	5		1	4	28	2	1	1	48		2	1	2		3	3				15	2			28	
Isolation	3					3						6		1	2		2		1	2			1		9																
Loneliness	3		3	1		4	6			1	5	23		3	5	6	8			2	4	1	2	31							5									7	
Private	1	8	7	6	4	5	11	11	1	22	5	55	136	7	10		11	5	2	16	8	7	35	6	107	1	1	17	1	13	6	22	4	19	31	5	15		135		
Retirement			2	1	3	5	2	1	2		4	20							1					2	3				1	1	1		7	1	5				16		
Retreat		4	2			6		8	2	1	3	26				2	1	2				5	5		15				7	4	10	6		4					31		
Seclusion	1	1		5	1	1	1	1	3		7	21						3				1	1		5				3	4	5								12		
Secrecy	1			3		4	10		4	1	2	25							1	1	1	1		5		1		2	7		13	1			9		2		35		
Secret	6		13	22	3	5	17	4	13	25	27	97	232	5	3	11		7	1	2	4	3	21	21	11	89	1	1	6	5	4	20	31	2	12	65	9	16	172		
Separation	1	2	9		1	13	8	1	6	1	9	51										1	3	1	5		2	2	4	2	9	20			6	2			47		
Solitude	6	1	2	5	2	25	3	15	3	1	10	73		1			2	4		9	1	2		19		1	2	7	13		1	37	1	1	7	7			77		
Secretiveness																1									1																
Separateness														2				1				4			7																
Sequestration																								1	1																
Всього	28	18	44	56	15	17	95	51	42	71	38	207	682	5	12	36	7	31	33	14	28	34	77	73	25	375	4	10	37	53	20	48	162	14	33	146	25	33	585		

“Astonished—not so much at the marriage, as at the secrecy with which it had been concluded, and the agitation with which it was announced, Emily, at length, attributed the privacy to the wish of Montoni, rather than of her aunt” (Ann Radcliffe “The Mysteries of Udolpho”).

“I entreated to know if she was satisfied with my apology; repeated that I had not meant to intrude on her privacy. She mildly replied that she was” (George Tucker “A Voyage to Moon”).

Поняттєве наповнення концепту “privacy” у XIX столітті розширюється наступними значеннями:

свобода від втручання: *“Aaron turned back up the village, while Silas and Eppie went on up the lonely sheltered lane. “O daddy!” she began, when they were in privacy, clasping and squeezing Silas’s arm, and skipping round to give him an energetic kiss.”* (George Eliot “Silas Marner”); приватне помешкання: *“She actually said “mate” for “meat”, “appen” for “perhaps”, and “oss” for “horse”, which, to young ladies living in good Lytherly society, who habitually said ‘orse, even in domestic privacy, and only said ‘appen on the right occasions, was necessarily shocking.”* (George Eliot “Silas Marner”); стан перебування на однині: *“In addition to the fact that the old gentleman disliked young men as a class, and that Willie had intruded upon the privacy in which he was indulging, there was the bitter recollection ...”* (Maria Susanna Cummins “The Lamplighter”); власність, одноосібне володіння: *“Although the privacy of her own room was pleasing to Gertrude’s feelings, pity for poor Fanny induced her to invite her frequently to come and sit with her, ... share Gertrude’s retirement, read her books, and feel confident of her friendship ...”* (Maria Susanna Cummins “The Lamplighter”).

Поняттєва гама “privacy” у творах XX століття характеризується включенням нових смислових відтінків до структури концепту:

особиста територія: *“As he flumped into bed he yawned, and casually stated: “Well, you’ll have plenty of privacy when we build a new house.”* (Sinclair Lewis “Main Street”); усамітнення: *“Control yourself, Nicole!” “I never expected you to love me—it was too late—only don’t come in the bathroom, the only place I can go for privacy, dragging spreads with red blood on them and asking me to fix them.”* (F. S. Fitzgerald “Tender is the Night”); особиста справа: *“At the least they have distributed the weight of these problematical questions to a larger constituency, and justified the public exposure of a privacy.”* (Toni Morrison “The Bluest Eye”); перебування без уваги сторонніх: *“Everything in it was exquisite. In delicious privacy, the two*

girls made tea, and then they talked. Ursula need not be home till about ten o'clock." (D. H. Lawrence "The Rainbow"); свобода дій: *"Mrs. Pettigrew lit a cigarette and slowly blew the smoke in Charmian's face. "No one's interfering with your privacy," Godfrey muttered. "And freedom," said Charmian. "I shall have freedom at the nursing home to entertain whom I please ... "* (Muriel Spark "Momento Morie").

Аналіз вживання синонімів у художніх текстах трьох століть показав, що найрізноманітніший синонімічний ряд характерний для творів ХХ століття (16 синонімів), 11 синонімів у творах ХІХ століття і 10 синонімів – у текстах ХVІІІ століття. Найчастотнішими лексемами, що репрезентують концепт "privacy" у романах ХХ століття, є private (107), secret (89), intimacy (48), loneliness (38), privacy (23); у творах ХІХ століття домінантними є secret (232), private (136), solitude (73), separation (51), intimacy (37); автори ХVІІІ століття надавали перевагу лексемам secret (172), private (135), solitude (77), separation (47), secrecy (35). Спільними для романів трьох століть є такі частотні лексеми, як private і secret; лексеми solitude й separation є актуальними для творів ХVІІІ і ХІХ століть.

Актуальність концепту "privacy" виявляється різною не тільки в часовому аспекті, а також в міжкультурному. У текстах британської літератури трьох проаналізованих століть частота лексикалізації концепту "privacy" є вищою у порівнянні об'єктивації цього концепту в творах американських письменників: британські твори – 413 лексем (ХVІІІ ст.), 207 лексем (ХІХ ст.), 251 лексема (ХХ ст.); американські твори – 172 лексем (ХVІІІ ст.), 178 лексем (ХІХ ст.), 123 лексеми (ХХ ст.). Для представників британського суспільства проблема приватності впродовж трьох століть посідала вище місце в ієрархії цінностей, ніж в американській спільноті. Приватність для британців – це, перш за все, спосіб забезпечення внутрішнього психічного балансу, що тісно пов'язується з поняттям особистості. Приватність відіграє визначальну роль в самореалізації особистості й регуляції її відношень з довколишнім світом. Для представників американської культури властиво дотримуватися жорстких правил дистанції, не заходити на приватну територію, не втручатися в приватні справи. Для обох культур способами виявлення приватності (її порушення і захисту) є наступні характеристики:

фізичні (зорові, слухові, нюхові і тактильні): *"I would have given much to be a disembodied spirit so that I could see them in the privacy of the*

studio and hear what they talked about” (Somerset Maugham “The Moon and Sixpence”); ситуативні (обставини спілкування, дистанція спілкування): “*But though Mrs. Miller did not refrain from a short expostulation in private at their first meeting, yet the occasion of his being summoned downstairs that morning was of a more agreeable kind ...*” (Henry Fielding “The History of Tom Jones”); особистісні (характеристики учасників спілкування): “*There was somewhat of privacy, too, in the manner of Orsino’s visits, which had never before occurred, and which excited not only surprise, but some degree of alarm in Emily’s mind, who had unwillingly discovered much of his character when he had most endeavoured to disguise it ...*” (Ann Radcliffe “The Mysteries of Udolpho”); міжособистісні порушення (характеристики взаємовідношень): “*Lydia – the humiliation, the misery, she was bringing on them all – soon swallowed up every private care; and covering her face with her handkerchief, Elizabeth was soon lost to every thing else ...*” (Jane Austin “Pride and Prejudice”).

Аналіз об’єктивації концепту “privacy” з позиції чоловічого і жіночого авторського мовлення засвідчив значну перевагу вираження цього концепту саме у чоловічому дискурсі впродовж усіх досліджуваних часових періодів. З 12 творів XIX століття шість належать перу авторів-чоловіків і шість – авторів-жінок. Такий же добір творів характерний і для XX століття. Проте частка лексем, що виражають приватність, у британських романах авторів-чоловіків майже двічі більша, ніж у творах авторів-жінок. У XIX столітті: чоловічий дискурс – 316 лексем на позначення концепту, а жіночий – 188 мовних одиниць; у XX столітті: чоловічий дискурс – 175 слів, а жіночий – 76 лексем. У творах американської літератури лексикалізація концепту набула майже однокових частотних характеристик: для романів XIX століття розподіл лексем у чоловічому і жіночому дискурсі складає 88 і 90 мовних одиниць відповідно; 71 (чоловічий дискурс) та 52 (жіночий дискурс) лексеми у творах XX століття. Для авторів-жінок приватність у XX столітті чітко асоціюється з самотністю (solitude), приховуванням (concealment) й ізольованістю (isolation), в той час, як для чоловіків приватність – це самотність (loneliness), таємниця (secret) й інтимність (intimacy). У жіночому дискурсі XIX століття приватність співвідноситься з розлукою (separation), усамітненням (solitude) і приховуванням (concealment), при хистом / віддаленим місцем (retreat), у чоловічому дискурсі – з таємницею (secret), відстороненням (seclusion). У жіночому розумінні приватність

пов'язується з різними аспектами людських стосунків і носить більш емотивний характер, а для чоловіків приватність – це те, що зберігається в таємниці.

Проведене дослідження дозволяє зробити певні **висновки**. Специфічні характеристики англосаксонської культури фіксуються на рівні культурних концептів, що постають змістовними ментальними сутностями, які репрезентують семантичні особливості культурних смислів і досить чітко виражаються в художньому мовленні за допомогою їх найменування й опису. Здатність культурного концепту відтворювати у своїй поняттєвій структурі національно-культурні особливості носіїв мови може розглядатися як його основна функціональна ознака. Концепт “privacy”, як один із основних культурних концептів британців й американців, втілює ціннісні доміанти, що лежать в основі розуміння світу і ролі людини в ньому, виражає моральні орієнтири людини в суспільстві. Мовні засоби є основним способом об'єктивації концепту, передають ціннісні преференції й установки двох культурних спільнот. Лексеми транслюють концептуальну сутність приватності, виражають відмінності й подібності при актуалізації концепту з точки зору культурного досвіду автора твору. “Privacy” відіграє більш значущу роль у житті британського суспільства, проте цей концепт володіє яскраво вираженим культурно специфічним характером і є функціонально важливим для обох англосаксонських культур.

Перспективним є подальше дослідження моделей комбінаторики лексеми “privacy” на лексико-семантичному й фразеологічному рівнях для виявлення асоціативно-образних ознак досліджуваного концепту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алефиренко Н. Ф.* “Живое” слово: Проблемы функциональной лексикологии: монография / Николай Федорович Алефиренко. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 344 с.
2. *Демьянков В. З.* “Событие” в семантике, прагматике и в координатах интерпретации текста / В. З. Демьянков. – М.: Изд-во АН СССР, 1983. – Серия: “Литература и языки”. – № 4. – 203 с.
3. *Залевская А. А.* Психолингвистические исследования. Слово. Текст: Избранные труды / Александра Александровна Залевская. – М.: Гнозис, 2005. – 543 с.
4. *Карасик В. И.* Языковые ключи / Владимир Ильич Карасик. – М.: Гнозис, 2009. – 406 с.
5. *Караулов Ю. Н.* Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языка личности / Ю. Н. Караулов // Доклады советской делегации на VI конгрессе МА ПРЯЛ [“Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы”], (Москва, 1986). – М.: Русские языки, 1986. – С. 105–126.
6. *Тарасов Е. Ф.* Тенденции развития психолингвистики: Монография / Е. Ф. Тарасов. – М.: Наука, 1987. – 168 с.
7. *Язык. Культура. Общение* / глав. ред. С. Тер-Минасова. – М.: Гнозис, 2008. – 540 с.